

FOCUL VIU. COORDONATE PASTORALE DIN ARHIVA DE FOLCLOR A MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

Adina HULUBAȘ*

Abstract

The sacred fire, often called *living fire* or *new fire* continued to be kindled in sheepfolds from Moldavia and Bukovina up to the second half of the last century. The article is based on archive information and investigates each characteristic of this practice: who could make the living fire, how they were allowed to start the fire, the time to kindle it and the purpose of the fire. Comparisons with similar aspects from international folk culture underline a common perception on the discovery that shaped the history of human civilization. The approach uses linguistic, historical proofs as well as methods and arguments pertaining to cultural anthropology to reveal a millennium old fascination encapsulated in folk practices and beliefs.

Keywords: living fire, sheep folklore, fire gods, magic belief, household welfare.

Cuvinte-cheie: foc viu, folclor pastoral, divinități ignice, credințe magice, sporul casei.

O modalitate profilactică de a asigura bunăstarea stânei consta, până nu de mult, în aprinderea unui *foc viu* imediat ce se ajungea la locul de pășunat. În anul 1973, etnologul francez Jean Cuisenier a intervievat ciobani din Sucevița, iar unul dintre ei i-a spus că acesta este primul lucru care se face după ce se ajunge cu turma de oi pe munte¹. În nouăsprezece sate din toate județele aflate în Moldova s-a întâlnit credința că acest tip de foc, aprins în condiții ce nu suportă nici un fel de modificare, ferea stâna de atacurile lupilor. „Se zice că pârlește lupul și nu se mai apropie de oi” (Vădurele – Neamț), „o duc bine oile, nu mor, nu le mănâncă lupul” (Deleni – Suceava)². Suprapunerea între entitatea malefică și *Canis lupus* se regăsește și în

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română, Filiala Iași – România.

¹ Jean Cuisenier, *Le feu vivant. La parenté et ses rituels dans le Carpates*, Paris, Presses Universitaires de France, 1994, p. 116.

² Mărturiile care nu primesc altă indicație bibliografică în articol fac parte din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei.

acest set de credințe, focul viu se face „sî nu vinî lupul, strigoi” (Rediu – Galați), „fug lupii și nu se apropie orice dușman” (Călinești – Botoșani), el „alungă duhurile necurate” (Șipote – Iași).

Putem îndrăzni să credem că tehnica de aprindere a focului viu este neschimbată de milenii, fiindcă nu folosește nici un adjuvant pentru a obține primele scânteii. Sunt interzise chibriturile, combustibilii lichizi, nici măcar amnarul nu poate fi folosit dacă se urmărește obținerea formei sacre a arderii. Ceea ce rămâne este modalitatea inițială de a face focul, atunci când apariția lui bruscă i-a uimit pe oameni și a părut un dar din partea divinității. Nu întâmplător, condiția rituală a celor care obțin focul viu este pură, după cum vom vedea mai jos. Ei se află de fapt în dialog cu zeitățile binevoitoare ce trimit flăcările civilizatoare pe pământ și statutul de inițiat impune caracteristici ferme.

Denumiri internaționale

Potrivit cercetătorilor care au analizat tema în discuție, prima atestare a focului viu în spațiul românesc a fost făcută în anul 1912, de către Elias Weslowski în lucrarea *Das rumänische Bauernhaus in der Bukowina*, publicată la Viena. Autorul era de fapt folcloristul Ilie Veslowski din Siret – Suceava, autor a numeroase monografii etnografice și colecționar de obiecte populare sub încurajarea lui Simeon Florea Marian. Denumirea de foc viu este cea mai cunoscută, dar zona Bucovinei găzduiește și o variantă a acestui nume, grație populației de huțuli. În vestul Carpaților ucraineni, la Hutsulshchyna aflată în regiunea Ivano-Frankivsk, această formă de obținere a sursei de căldură se cheamă *jiva vatra*³.

Atestări similare ale cuvântului ce desemnează în limba română sălașul focului au fost făcute la alte popoare slave: *živā vatra*, la păstorii din Bulgaria⁴; „în sârbocroată: *vatra* și în limbile slave de nord și de est: cehă, slovacă, ucraineană *vatra*, poloneză *watra*, rusă *vatruha*, cu sensul de «foc, vatră, flacăra», unde a pătruns prin păstori români. Aceasta este o dovadă că termenul este foarte vechi și deci, autohton”. Argumentația pentru originea traco-dacă a cuvântului are la bază apropieri lexicale relevante, precum *voťer* din dialectul gheg al

³ Mykola Kozek, „The cult of fire in the traditional rituals of Bukovyna Hutsuls”, în *Relevant problems and prospects of humanitarian knowledge development in the modern information space*, Kiev, Universitatea Națională de Arte, 2020, p. 41.

⁴ Vl. Titelbach, *The sacred fire among the Slavic races of the Balkan*. Translated from „Internationales Archiv für Ethnographie”, Bd. XIII, Leyden, Brill, 1900, p. 145.

limbii albaneze⁵. Iradierea culturală a fost observată și de I. A. Candrea care notează că păstorii din Croația fac focul viu ca noi, probabil pentru că au învățat de la păstorii valahi⁶.

Supraviețuirea cuvântului în limba vorbită în zilele noastre poate fi pusă pe baza specializării sale rituale. Păstorii plecați în transumanță până departe în centrul Europei aprindeau aceste focuri și performau apoi gesturi magice menite să protejeze turma. Populația locală a aflat de practica apotropaică și augurală cu această denumire, care deosebește focul de la stână de cel zilnic, menit să asigure nevoile de subzistență. În limba bulgară este mai des întâlnit astăzi sub forma *Zhiv ogan* (foc viu) sau *Bozhi ogan* („focul zeilor” cu variante „foc nou”/ „tânăr”).

Apelativul de nou are rădăcini antice care unesc, deloc surprinzător, focul casnic din vatră cu obiceiul pastoral: „la romani, ciobanii făceau foc viu prin care treceau în fugă turmele de oi pentru a le ocroti de boli. Dar nu numai ciobanii aprindeau foc viu (...), focul din templul zeiței Vesta era reînnoit la fiecare 1 martie de preoți, cu ajutorul unui burghiu de foc; fiecare familie lua «foc nou» din templu”⁷. Data specificată era începutul Anului Nou până în secolul al IV-lea, ceea ce indică un rit de protecție a gospodăriei prin regenerarea focului casnic, tutelat de Vesta (Hestia la greci). Trecerea timpului epuizează resursele vieții în mentalul magic, iar ciclicitatea riturilor previne disoluția comunității umane. „Focul nou”, regăsit și actualmente sub acest nume la huțulii din Ivano-Frankivsk⁸, este similar cu Lumina reaprinsă de Paști la Ierusalim pentru a confirma miracolul izbăvitor pentru creștinătate.

Potrivit lui D. A. Vasiliu, popoarele cu care ne învecinăm mai folosesc, pe lângă determinanții *viu* și *nou*, următoarele epitete: „foc tânăr”, „foc divin”, „foc sălbatic”⁹. Pe primele două le-am menționat mai sus alături de bg. *ogan*, la nivel stilistic fiind evidentă opoziția dintre nou și vechi, tânăr și bătrân prin parcurgerea duratei cotidiene, respectiv divin și lumesc, foc ceresc spiritualizat și ardere zilnică cu

⁵ Gheorghe Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 126.

⁶ I. A. Candrea, *Iarba fiarelor. Studii de folclor. Din datinile și credințele poporului român*. Cuvânt înainte de Dan Horia Mazilu. Studiu introductiv și ediție de Al. Dobre, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, p. 73.

⁷ Ilie Barbu, *Focul*, București, Editura Științifică, 1964, p. 35-36.

⁸ Mykola Kozek, *op. cit.*, p. 40.

⁹ D. A. Vasiliu, *Focul viu în datinile poporului român în legătură cu ale altor popoare. Studii de folclor*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 38.

pericol de mistuire a materiei. Cea de-a treia denumire apare în lucrarea lui Sir J. G. Frazer, care menționează că focurile rituale poartă numele „de nevoie”, dar „uneori aceste focuri erau cunoscute sub numele de «foc sălbatic», pentru a le deosebi fără greș de focul domestic, produs prin metode mai obișnuite”¹⁰. Sălbatic devine în acest context sinonim cu divin, ambele însemnând „de proveniență supranaturală”, neatins/ nefăcut de om.

După ce punem în relație toate aceste nume purtate de flăcările primare, determinantul *viu*, cu formele sale subdialectale *ziu* și *yiū*¹¹, poate indica imortalitatea elementului trimis de divinități. Spre deosebire de focul de zi cu zi care se stinge după ce misiunea casnică a fost îndeplinită, focul viu continuă să ardă într-un plan superior, la care doar inițiații au acces și de unde îl pot readuce când se întrunesc condițiile rituale. Sub acest nume practica era încă activă la finele secolului trecut în localitățile moldovenești care au constituit obiectul anchetelor etnografice directe și indirecte.

Aprinderea miraculoasă

În numeroase sate investigate de cercetătorii Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), baciul (ciobanul care conduce stâna) era cel care aprindea focul cu aură sacră. El putea fi înlocuit, potrivit locuitorilor din Miclăușeni – Iași, de „unul din ciobanii mai bătrâni”, ceea ce denotă natura inițiată, aproape sacerdotală a persoanei care obține flăcările din nimic. Trăsăturile celui care manevrează lemnele sunt, de altfel, condiția principală pentru a reuși să obțină sursa de căldură și lumină din stână.

Apariția miraculoasă a elementului fundamental i-a conferit o aură supranaturală. Mitul lui Prometeu este binecunoscut și atestă proveniența divină a focului, adus pe pământ din roata solară sau din vatra fierării lui Hefaistos. Dacă zeul vedic Agni a lăsat urme în moștenirea culturală locală prin sărbătoarea solstițială a Ignatului (prin forma latinească *ignis*¹² care are rădăcină indo-europeană comună cu

¹⁰ James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. V. Traducere de Octavian Nistor. Note de Gabriela Duda, București, Editura Minerva, 1980, p. 36.

¹¹ Ion Mușlea, *Cercetări folclorice în Țara Oașului*, în „Anuarul Arhivei de Folclor” (AAF), Cluj, Cartea românească, 1932, p. 146.

¹² D. A. Vasiliu motivează absența acestei forme lexicale prin tabuizare, de teama incendiilor. El consideră că *ignis* a fost înlocuit de *focus*, care însemna „vatră”, sinecdoca având menirea de a exprima reverența în fața elementului fundamental. Vezi *op. cit.*, p. 142.

lituanianul *ugnis* și cuvântul vechi slavon *ogni*), divinitatea care dăruiește focul omenirii a fost înlocuită de figuri canonice creștine, după cum reiese din informațiile culese de Elena Niculiță-Voronca: „focul e Sf. Ilie. Sf. Ilie se ține de foc”¹³, „focul e Domnul Christos. Întâi și întâi Domnul Christos l-a făcut, cu cremene și amnar”¹⁴; „focul e un om așa ca Dumnezeu”¹⁵/ „focul e sfânt, e însuși Dumnezeu. Pe foc să nu-l blastămi, căci blastămi pe Dumnezeu”¹⁶. În Teleorman se spunea că „focul e trimis de Dumnezeu și prin el se va sfârși lumea”¹⁷.

Descendența sacră impune, așadar, un context restrictiv, menit să asigure transmiterea scânteilor civilizatoare în lumea noastră. Curățenia celor care manevrează flăcările sau vin în proximitatea vetrei este solicitată și în contextul altor practici tradiționale, precum cele din cadrul obiceiurilor de naștere. „Primul cerc trasat de noua condiție existențială delimitează sursa de căldură a gospodăriei și oprește contactul lehuzei cu focul. În primele opt zile după naștere, cea mai fermă coerciție se referă la vatră: femeia nu are voie să facă focul, să pună lemne în sobă, să se apropie de plită și mai ales i se interzice să facă mâncare”¹⁸. Starea ei impură o face incompatibilă cu acest element sacru și moașa trebuia să preia activitățile casnice, în calitatea sa de membru inițiat și recunoscut al comunității tradiționale.

Profilul moral al celor care fac focul ține, în consecință, de reverența față de spiritul lui sacru, care nu trebuie pângărit pentru că, pe de o parte, aprinderea lemnului nu s-ar mai produce, iar pe de altă parte, focul se poate răzbuna prin incendii și arsuri provocate celor ai casei¹⁹.

¹³ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. II. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum Vizual, 2008, p. 441.

¹⁴ *Ibidem*, p. 440.

¹⁵ *Ibidem*, p. 441.

¹⁶ *Ibidem*, p. 400.

¹⁷ D. A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 11.

¹⁸ Adina Hulubaș, *Obiceiuri de naștere din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 81.

¹⁹ Lehuza care nu respectă tabuul legat de foc atrage repercusiuni asupra copilului său: „el «tchicî pi plitî» (Dolheștii Mari – Suceava), se frige (Copălău – Botoșani, Bâra – Neamț), fiindcă resimte o atracție către flăcări, după cum se crede în Ruginoasa – Neamț și Mogoșești-Siret – Iași. Urmările *hybris*-ului sunt permanente, ceea ce constituie un argument suplimentar pentru intensitatea și profunzimea pe care cultul vetrei o înregistrează în mentalul arhaic românesc. Pe de o parte copilul va suferi de patima focului (Cucuieți – Doftana – Bacău), iar pe de altă parte va avea o teamă patologică de flăcări, cred sătenii din Rocna – Neamț”. Adina Hulubaș, *op. cit.*, p. 81.

La ruși, „necurații” nu puteau fi de față când se roteau lemnele pentru a obține scânteii²⁰. Capitolul dedicat de James George Frazer focurilor beltane din Scoția surprinde și această condiție rituală de acum câteva secole: „se credea că atunci când vreuna din acele persoane [care făceau focul denumit *tein-eigin*] ar fi fost vinovată de omor, adulter, tâlhărie sau altă crimă îngrozitoare, focul fie nu s-ar fi aprins, fie ar fi fost lipsit de puterea sa obișnuită”²¹.

Puritatea era condiția necesară și în urmă cu mai bine de un secol la stânele din Bucovina, după cum se putea afla din monografia lui Ilie Veslovschi, citată de Vâlsan: „acest foc viu nu putea fi aprins decât de un tânăr fecior, care nici prin vis nu a fost atras de gânduri și de poftă trupești. Acest fecior-vestală singur putea aprinde focul viu, pur ca și sufletul lui și el singur trebuia să păzească să nu se stingă cumva până la coborârea stânei spre câmpie. De la acest foc viu și nestins se aprindeau toate focurile stânei”²².

Divinitățile ignice sunt masculine în toate mitologiile lumii, iar faptul că focul viu se făcea de către bărbați²³ sugerează o altă continuitate între mitul fondator și viața comunității. Natura lor este cu atât mai specială în cazul locuitorilor din Șicovăț, Lăpușna – Republica Moldova: „acest foc se aprinde de către doi băieți, unul fără tată și altul fără mamă”²⁴. O singură atestare ce provine din munții Serbiei indică un băiat și o fată cu vârste între 11 și 14 ani ca artizani ai focului²⁵.

Cercetările din cadrul Arhivei de Folclor de la Cluj au scos la iveală faptul că tinerii trebuiau să fie înrudiți: „focul viu nu poate fi aprins de oricine, ci numai de «doi veri» (Suplai – Năsăud), «doi veri dulci» (Plai – Năsăud), «doi veri primari» (Scărișoara – Alba) sau «doi veri din frați» (Suplai – Năsăud). El este și mai eficace când e aprins de

²⁰ D. A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 21.

²¹ James George Frazer, *op. cit.*, vol. IV, p. 309.

²² George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927, p. 21.

²³ Vezi *Sărbători și obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, vol. III, Transilvania, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 330; vol. IV, Moldova, p. 357; vol. V, Dobrogea, Muntenia, p. 331.

²⁴ *Corpusul răspunsurilor la Chestionarele Ion Mușlea*, vol. I. *Basarabia și Bucovina*. Chestionarele II, IV, VII. Ediție critică de documente etnologice inedite, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timoce-Mocanu, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015, p. 239.

²⁵ Vl. Titelbach, *op. cit.*, p. 144.

«doi frați gemănari» (Strâmtură – Maramureș). În tot cazul, dacă lemnele sunt frecate de «alți oameni, nu-i de leac» (Idem)²⁶.

Valorificarea rituală a verilor drepți (cu părinții frați/ surori) apare și în alte practici magice, ceea ce sugerează o transmitere familială a cunoașterii de tip tradițional. În anul 2010 încă se mai știa la Mânzătești – Iași cum se poate salva un copil ce nu pare să aibă șanse de revenire: două verișoare drepte îl rostogolesc pe un mormânt mai vechi de șapte ani și cer ajutorul celui înhumat acolo, ca mai apoi să fie dat de pomană²⁷.

Așa cum nu oricine poate face lemnele să se aprindă, tot la fel materialul de foc nu este orice buturugă sau creangă din împrejurimi. În satul sucevean Buda se căuta atent copacul din care era obținută scânteia inițială: „primăvara se face un foc viu dintr-un brad trăsnet, ca să nu se-mbolnăvească oile. Trec oile prin focul viu”. Această precizare ne întoarce la legenda focului, care este identificat uneori cu Sfântul Ilie. „Când trăsnește, Sf. Ilie dă cu biciul în draci. Acolo unde se ascund dracii, în pomi sau case, Sf. Ilie trimite trăsnetul”²⁸. Aprinderea focului viu dintr-un asemenea brad lovit de trăsnet reface un gest arhetipal, este un exemplu de *imitatio dei* menit să readucă la viață sâmburele de foc celest. „Așa cum se ivea acest foc părea că vine de-a dreptul din cer și i se atribuiau numeroase virtuți”²⁹. J. G. Frazer dezvoltă ulterior ideea în lucrarea sa celebră și menționează că Agni „era născut din lemn, (...) este numit sâmburele arborilor” și „în mod firesc, primitivul privește arborele lovit de trăsnet ca fiind îndoit sau întreit încărcat cu foc”³⁰.

La Hulub, în Botoșani, „lumea crede că Sf. Ilie este stăpânul tunetului și al fulgerului”, credință regăsită și la Pojorâta – Suceava: „sî țâni [sărbătoarea] tot pentru fulgerⁱ. Îi stăpânul focului din cerⁱⁱ”. Bradul trăsnet din care se obține focul viu marchează, de fapt, un câmp de luptă a sfântului împotriva diavolilor: „umblî Sânt Ilie cu căruța. Tragi cu săgeata pi pământ. Sî nimereshi copac – îl carbonizează, nimereshi un om – îl săgetează” (Brehuiești – Botoșani).

²⁶ Tiberiu Morariu, *Contribuțiuni la aprinderea „focului viu” în Ardeal, Maramureș și Bucovina*, în AAF, nr. IV, București, 1937, p. 235.

²⁷ Adina Hulubaș, *Credințe despre naștere în contextul urban din Moldova. Memoria tradițională*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, p. 114.

²⁸ Tony Brill, *Tipologia legendei populare românești*, vol. II. Ediție îngrijită și studiu introductiv de I. Oprișan, București, Editura Saeculum I.O., 2006, p. 222.

²⁹ J. G. Frazer, *op. cit.*, p. 309.

³⁰ *Ibidem*, vol. V, p. 174.

Sursa divină a focului se regăsește și în cerința de a aduna un număr simbolic de esențe: „lemnele care se pun și de o parte și de alta [a instalației care asigură o frecare mai mare a lor] sunt de esență moale (brad, mesteacăn, salcie etc.), adică trebuie să fie lemn de nouă feluri” (Bistra – Alba)³¹. Acest număr constituie un maxim în mentalitatea arhaică, motiv pentru care se valorifică puterile sale în actele magice. „În etnoiatrie, numărul nouă, această triadă a triadelor, simbol al desăvârșirii unui proces tămăduitor, este cel mai adesea folosit. Fie că se spun, de nouă ori la rând, în același moment al zilei”³², fie că textul descântecului produce un efect psihologic copleșitor prin repetiția cu rol stilistic³³ numărul nouă definește un proces complet, o desăvârșire în urma căreia se naște o nouă realitate. Nouă feluri de lemne înseamnă toate esențele de lemn în mentalul arhaic, exhaustivitatea fiind o condiție a reușitei, după cum o arată și descântecurile de deochi în care toate entitățile răuvoitoare ce fac obiectul cunoașterii umane trebuie numite pentru a fi neutralizate³⁴.

³¹ Ion Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea și răspândirea „focului viu” la români*, în AAF, nr. IV, București, 1937, p. 240.

³² Silvia Ciubotaru, *Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, p. 87.

³³ „Noaui lupchi/ În nouai câmpchi./ Nouai lupchi/ În nouai văi,/ Nimi nu i-o vazut” (Straja – Suceava, descântec de „cel pierit”/ toxiinfecție alimentară). *Ibidem*, p. 332; „Întâlnitu-l-o/ Noui oamini mari/ Cu noui topoari,/ Cu noui berzi,/ Cu noui lopeți,/ Cu noui sapi,/ Cu noui custoai,/ Cu noui sfredili,/ Cu noui mături,/ Nimi n-o văzut,/ Nimi n-o auzât” (Gura Crăiești – Bacău, descântec de orbalț, denumire populară pentru erizipel). *Ibidem*, p. 431. Un grad superior al nevoii de exhaustivitate este marcat de folosirea numeralului cardinal 99, de asemenea frecvent utilizat în etnoiatrie.

³⁴ Din acest motiv ele sunt numite la ambele genuri gramaticale, ceea ce forțează limitele limbii române, cu scopul de a anihila orice formă de existență a răului: „Când la jumătate de cale/ S-o-ntâlnit cu sanca/ Și sâncoiul,/ Cu cataroaia/ Și cataroiul,/ Cu leoaica/ Și leoiu,/ Cu spăimoaia/ Și spăimoiu,/ Cu strânsoaia/ Și strânsoiu,/ Cu fricoaia/ Și fricoiu,/ Cu întunecata/ Și întunecatu,/ Cu turbata/ Și turbatu,/ De cap l-o luat” (Rusca – Vaslui, descântec de amorțeala capului). Silvia Ciubotaru, *op. cit.*, p. 280. Această creativitate lexicală a fost menționată de Ovid Densusianu, inventariată de Al Rosetti și discutată de Sanda Golopenția, care tipologizează influențele nefaste în cinci categorii (*Limba descântecelor românești*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 168-176). Perechile de substantive la genurile feminin și masculin sunt folosite din aceeași intenție de a crește probabilitatea identificării corecte care urmărește sociologic profilurile celor care deoache: „De-a ci Anica diocheatî di barbat,/ Sî-i crăpi boșâli,/ Sî curgî sângili,/ De-a ci diocheatî di femeie,/ Sî-i crăpi țâțâli,/ Sî-i curgî laptili,/ Sî-i plângî copchiii di foami!/ De-o ci diochetî di fatî mari,/ Sî-i chici codițăli di la gât,/ De-o ci diochetî di babi bătrâni,/ Sî-i crăpi călcăili” (Ștefan cel Mare – Vaslui). Silvia Ciubotaru, *op. cit.*, p. 352.

Toate felurile de esență lemnoasă adunate fac imposibil eșecul, sămânța focului nu poate rămâne neidentificată.

Apariția miraculoasă a lemnului este o altă modalitate de a mima proveniența divină a focului. Simeon Florea Marian relatează modalitatea prin care flăcării adunau vreascuri într-un loc anume hotărât pentru focul viu: „să nu știe unul de altul când și cum le-a dus, ci care cum merge și așază lemnul adus, îndată se și întoarce îndărăt”. Făcut în ajun de Sfântul Gheorghe, focul viu stă sub semnul interdicției sacre, pentru că tinerii încep lucrul la el cu formula „De haram s-a adunat, de haram deci să și meargă!”³⁵ Prezent în vorbirea cotidiană cu rol depreciativ și în formulele de descolindat analizate de Petru Caraman, lexemul *haram* înseamnă în limba turcă „interzis”, „nefast”, „impur”. La fel ca în cazul cuvântului *sacru*, care înseamnă și „sfânt” și „interzis”, haram mai are o semnificație, valorificată în denumirea templului: Caaba de la Meca era numită *beit ül-harām*, orașele sacre pentru lumea arabă sunt *Harāmān*³⁶. Expresia citată de folcloristul bucovinean are, așadar, mai multe niveluri de percepție: primul este conotativ și traducerea ei ar fi „de pomană s-a strâns, de pomană să meargă focul (fără efort)”, în timp ce al doilea nivel al semnificației coboară pe axa istoriei către spațiile consacrate divinităților. Cadrul general a fost obținut, e timpul ca oamenii să își demonstreze capacitatea de a aduce scânteia sacră în comunitate.

Obținerea și menținerea focului viu

Cea mai simplă și poate cea mai veche modalitate de a extrage sămburele focului din lemn era exclusiv prin efortul uman de a provoca o fricțiune susținută la nivelul materiei prime. La stână „sî frecau două bețe sau două bucăți di scândurî di brad și făceau focu” (Șipote – Iași), „frecă două bețe cu niște iască ca să aprindă focu” (Ruginoasa – Neamț). Ciuperca de copac denumită iască este, așadar, un catalizator al arderii și reprezintă al doilea element permis pentru a obține un foc viu. Cremenea sau sursele de foc moderne (chibrituri, brichetă) erau complet interzise, fiindcă ar fi însemnat o intruziune umană și miracolul nu se

³⁵ Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*. Studiu etnografic, vol. II. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 274.

³⁶ Petru Caraman, *Blestemul ca expresie folclorică a unui complex afect negativ*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), nr. III, 2003, p. 72.

mai producea. Tot ce se poate obține de la amnar și aprinzătoare este un foc lumesc, fără valențe curative ori purificatoare. Poate de aceea în lumea slavă nu aveai voie nici măcar să suflă în el pentru a-l întei³⁷. „Prima dată nu aveai voie să aprinzi focul cu chibritul” (Frătăuții Vechi – Suceava), iar locuitorii din Lupcina, același județ, întăresc regula: „îl aprinde cu iască de fag. Primul foc îl face cu iasca aceea”.

Această modalitate inițială de declanșare a arderii folosea ca artificiu secționarea lemnului, în spațiul astfel creat așezându-se ciuperca puternic inflamabilă: „faci on lemn ratund, îl dischici la vârf în patru și-l împanezi cu iascî, apu îl freci di alt lemn pânî sî-ncerbântî și s-aprindi” (Frumosu – Suceava); „tai într-un lemn o crăpătură și freci c-on cep pânî iesî fum. Când iesî fumu’ pui iascî din fag. Frecau cu rându” (Grințieș – Neamț). Asiduitatea operațiunii coboară departe în timp, la începuturile civilizației umane, când oamenii nu dispuneau de prea multe resurse interioare sau exterioare pentru a-și ameliora viața: „focul viu este o moștenire lăsată de comuna primitivă”³⁸. Menținerea metodei după milenii de-a rândul conservă percepția miraculoasă a fenomenului, apariția neașteptată a focului ne tulbură aproape în aceeași măsură, ceea ce atrage convingerea că un astfel de foc este vindecător, purificator, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

Lucian Perța a cules această practică ultra-arhaică de aprindere a focului în anul 1989, la Săpânța. Susținută de o retrospectivă bibliografică riguroasă, concluzia autorului sălăjean este că preferința pentru frecarea simplă a două lemne reprezintă o „recunoaștere a primatului acestei metode asupra celorlalte”³⁹. Trăirea religioasă a momentului este marcată uneori prin cântece și rugăciuni, ceea ce sugerează un dialog cu forțele superioare: „se face focul cu lemne tari în groapa focului, sau în apropierea ocolului. Se aprinde focul, ciobanii cântă din fluiere, apoi păzesc focul cu rându” (Miclăușeni – Botoșani), „când făcea focul făcea rugăciuni să iasă stâna bine, să n-aibă pagubă la stână” (Breaza – Suceava).

Cea mai veche formă a focului viu a fost atestată de echipele de cercetători din cadrul proiectului *Atlasul Etnografic Român* într-un număr semnificativ de sate din Bistrița-Năsăud, Harghita și Sibiu⁴⁰, dar

³⁷ Vl. Titelbach, *op. cit.*, p. 143.

³⁸ Ilie Barbu, *op. cit.*, p. 35.

³⁹ Lucian Perța, *Focul viu* (II), în „Memoria Ethnologica”, nr. 11-13, 2004, p. 1212.

⁴⁰ *Sărbători și obiceiuri*, vol. III, p. 330.

și din Constanța, precum și la Ulmu, în Călărași⁴¹. Aceste date de la sfârșitul secolului trecut confirmă longevitatea excepțională a credințelor ce gravitează în jurul acțiunii de fricțiune îndelungată între două lemne. Ceva atât de anevoios nu putea rămâne în sfera preocupărilor umane decât dacă se compensa la nivel cultural cu beneficii pe măsură.

A doua modalitate de a face focul viu în urmă cu jumătate de secol în satele din Moldova presupunea montarea unei instalații care eficientiza efortul uman și creștea intensitatea fricțiunii dintre lemne: „sî puni în pragul colibghii un par ascuțit puțuit bine, din grindă-n prag, cu o funie cu doi haldăi. De-acolea pui o șfarî (o funie) și doi bărbați trag și-n partea di jos s-aprindi. Sau mai poți sî freci cu o bucatî di lemn pe-o bîrnî, sî-nfierbântî și faci foc viu” (Fundu Moldovei – Suceava). „Cu burete de fag, o bucată, un lemn rotund crapat la un capăt în patru, legat lemnul cu funie, în mijloc. Se face o gaură în ușa și una în blană, apoi se introduce lemnul legat cu funia în blană și ușa și se închide ușa. Trebuie doi oameni, unul într-o parte și unul în cealaltă parte și freacă lemnul în găuri cu funia și se aprinde iasca, se obține focul viu” (Argel – Suceava); „într-on lemn scurt, cioplit în patru părț, dischicat la capăt undi băga iască. Făce o bortî în păretili stâni și una într-un dulap (o scândură groasă). Funia o pune pe lemn și o smuncé iute și sî-ncerbânta și s-aprindé” (Vatra Moldoviței – Suceava).

Principiul frecării este augmentat prin sfredelire, această metodă de producere a arderii fiind cel mai frecvent găsită în cercetările de la noi, de la datele culese de Dimitrie Dan în Bucovina⁴², Ion Mușlea și colaboratorii săi, cele facilitate de Școala sociologică și până în anul 1989, când descrieri detaliate au mai putut fi înregistrate în Ferești și Vișeu de Mijloc – Maramureș⁴³. De asemenea în Bucovina, Traian Herseni a întâlnit o variantă care include circumambulațiunea și rugăciunea creștină cea mai cunoscută, cu rol de protecție a manei din stână: „se învârtea un vălătuc repede-repede la stânga și la dreapta cu ajutorul unei funii, până se aprindea iasca în capătul vălătucului, prinse între peretele stânei și o scândură. De acolo focul era dus în stână, unde ardea zi și

⁴¹ *Ibidem*, vol. V, p. 331.

⁴² Dimitrie Dan, *Stâna la românii din Bucovina. Schiță folclorică*, în „Junimea literară”, an 12, nr. 4-5, 1923, p. 106. Doi ani mai târziu consemnează și Tache Papahagi această tehnică de aprindere a focului viu atât în Maramureș cât și la moși: *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, Cultura Națională, 1925, p. XLVI, *Cercetări în Munții Apuseni*, în „Grai și suflet”, II, 1925-1926, p. 43.

⁴³ Lucian Perța, *op. cit.*, p. 1215-1216.

noapte, până toamna la plecare. După aceasta baciul înconjură stâna de trei ori, spunea *Tatăl nostru* și bătea trei mătăanii spre răsărit⁴⁴.

Aproape toate relatările despre focul viu subliniază că nu trebuie lăsat să se stingă până la terminarea anului pastoral. Multitudinea de atestări ale acestei credințe în satele din Moldova este remarcabilă. Motivația oferită pleacă de la rațiuni practice: „trebuie să fie păzit, cî s-aprindé greu” (Preutești – Suceava) și ajunge la cauzalitatea magică, potrivit locuitorilor din localități ale aceluiași județ: „focul trebuie să nu să mai stângî până toamna. El îi norocul stâniei” (Fundu Moldovei), „dacă se stinge, nu merge stâna bine” (Breaza). „Dacî apucî să stângî focu’ viu la stână, dau dihăniile la oi” (Vama). „Când se stinge se zice că e un semn rău” (Botoșana).

Ion Mușlea nota în anul 1937: „focul acesta este păzit cu multă grijă căci, dacă se stinge, e mare rușine și primejdie pe capul ciobanilor”⁴⁵. Rușinea înseamnă de fapt presiunea socio-culturală pe care păstorii o gestionează în relația cu stâna, pericolul fiind secundar în mentalul arhaic. Precauția vine însă din timpuri imemorabile, când fecioarele vestale (regăsim condiția castității în profilul lor pentru manevrarea focului sacru) din templul zeiței tutelare a vetrei, Vesta, erau aspru pedepsite, chiar omorâte dacă din neglijența lor se stingea focul din altar. Considerat foc etern, el asigura baza dăinuirii pentru întregul oraș al Romei, devenit datorită acestei arderi neîntrerupte „cetatea eternă”.

Basmele au păstrat în țesătura ideatică obligația de a nu lăsa focul să se stingă, ratarea obiectivului declanșând ulterior călătoria inițiativă pentru tinerii nubili. În variantele basmelor încadrate în indexul de motive Aarne-Thompson-Uther la numărul 300, *Ucigașul de balauri*. *Balaurul cu șapte capete*, feciorii păzesc un foc cu prețul vieții. În timpul luptei cu protagonistul focul se stinge, ceea ce îl pune în situația de a pleca în căutarea unor cărbuni aprinși, pe care îi va afla într-o peșteră cu uriași⁴⁶. Lazăr Șăineanu include episodul căutării focului⁴⁷ în *Ciclul interzicerilor* din basme, tipul *Locurilor oprite* (ceea ce ulterior se va numi „motiv”).

⁴⁴ Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1941, p. 129.

⁴⁵ Ion Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea...*, p. 238.

⁴⁶ Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Studiu comparativ, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1895, p. 100. Vezi și basmul tip *Iutele-pământului*, p. 328.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 318.

Eminentul filolog afirmă că „ideea de a umbla după foc e proprie basmelor române și fără analogie aiurea”⁴⁸, ceea ce este veridic și se poate verifica în indexul Aarne-Thompson-Uther.

Această memorie culturală ascunsă în cerința de a păzi focul cu prețul vieții (cum făceau și vestalele în templul antic) vine din prima etapă a manevrării flăcărilor în istoria civilizației omenești. Inițial omul a descoperit focul în natură (un alt indiciu fiind folosirea lemnului trăsnet pentru obținerea focului viu) și numai prin alimentarea lui continuă comunitatea primitivă beneficia de căldură și putea să-și prepare hrana. Stingerea focului amenința supraviețuirea, așadar imperativul devenit motiv de basm constituia inițial o condiție pentru buna conlocuire. Abia ulterior a fost descoperit principiul frecării sau al lovirii pentru obținerea de scânteie și focul a fost produs. Până la Crô-Magnon (strămoșul omului de Neanderthal) acest lucru nu era posibil. Mai mult chiar, în secolul al XIX-lea încă mai puteau fi descoperite populații aborigene precum cele din Noua Guinee, în care ideea de a face focul părea hilară: „ei spuneau că dacă se stinge focul la unul, acela îl va găsi la alții; dacă în satul întreg nu va găsi foc, el va fi luat dintr-un alt sat”⁴⁹.

Drumul în noapte în căutarea unor cărbuni aprinși capătă deci o ascendență istorică și lumea ficțională din basme se dovedește, o dată în plus, o relicvă culturală ce trebuie înțeleasă în cheie arheologică, asemenea unei insecte nemaivăzute ce a rămas captivă în chihlimbar. Cuvintele din folclorul literar acționează asemenea rășinii fosilizate, păstrând în transparență detalii despre lumea de demult.

Focul care nu trebuie să se stingă are puteri cosmice în momente solstițiale, buturuga de Crăciun care trebuie să mocnească până dimineața fiind garanția că soarele va crește din nou și anul viitor va fi prielnic. Tache Papahagi a oferit exemple ale acestei practici de la francezi, italieni și valahii din Moravia, precum și de la megleno-români și aromâni unde lemnul se ardea continuu din Ajun până Bobotează⁵⁰, adică întreaga perioadă a celor douăsprezece zile rituale când un an se termină și începe altul, se reiterează creația. Numele de Crăciun, singular în contextul limbilor romanice pentru denominarea sărbătorii creștine, pare să vină tocmai de la această grijă de a nu lăsa focul să se

⁴⁸ *Ibidem*, p. 105.

⁴⁹ Ilie Barbu, *op. cit.*, p. 18.

⁵⁰ Tache Papahagi, *Mic dicționar folkloric. Spicuri folklorice și etnografice comparate*. Ediție îngrijită, note și prefață de Valeriu Rusu, București, Editura Minerva, 1979, p. 176-177.

stingă în perioada solstițiului de iarnă. Buturuga arsă ar fi fost numită *crăciun*, potrivit atestărilor din dialectul aromân, ceea ce trebuie pus în relație cu forma din limba albaneză *kërçu*, *-ni*. Și mai relevantă pentru tema investigată de noi este observația că „în societatea pastorală, buturuga aprinsă este indispensabilă în nopțile de veghe ale sărbătorilor”⁵¹ – acest fapt acordă o ascendență ocupațională pentru credința în puterile focul nestins. E limpede că cel puțin supraviețuirea practicii de a aprinde un foc viu până la finele secolului al XX-lea li se datorează cu prisosință ciobanilor.

Sensuri arzătoare

Concluzia cercetătorului francez Jean Cuisenier în urma preumblărilor sale prin România sfârșitului de secol XX este o sinteză pe care ne propunem să o dezvoltăm în secțiunea finală a materialului de față: „purificare, protecție, integrare, întemeiere: ceremonialul focului viu are grosimea și densitatea polisemantică a unui ritual veritabil. El mai are, de asemenea, o motivație profundă: confruntarea cu hazardul”⁵². Mărturia specialistului confirmă observațiile timpurii asupra fenomenului cultural și atestă continuitatea percepției magice, pe care D. A. Vasiliu o remarcă mai devreme cu aproape un secol: „vindecare și purificare, practicate aproape deopotrivă de către primitivi și urmașii lor, până în zilele noastre”⁵³.

Observația empirică a dus la concluzia că focul mistuie totul fără urmă și orice încărcătură negativă adunată prin existența de zi cu zi poate fi eliminată astfel. Salturile peste focurile solstițiale, performate pretutindeni în lume, purifică spiritul și trupul oamenilor așa cum bacteriile și virusurile de pe un ac sau lama unui cuțit se curăță la flacăra, înainte de a fi folosite chirurgical. Oaia care trece prin focul viu iese decontaminată magic de orice germene al răului, fie că este reprezentat de o boală sau de colții animalelor sălbatice.

Locuitorii din satul sucevean Buda au explicat funcția acestei practici ca profilaxie: „să nu se îmbolnăvească oile. Trec prin focul viu”. Remarcabilă este mărturia culeasă în localitatea Breaza a aceluiași județ: „oile trebuie să treacă peste foc – le treceai de acasă, puneai jar în poartă. Le trecea și baciul la stână, să treacă peste toate relele, boli, mușcăături”.

⁵¹ Gh. Brâncuș, *op. cit.*, p. 137.

⁵² Jean Cuisenier, *op. cit.*, p. 118 (trad.n.).

⁵³ D. A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 9.

Cărbunii aprinși la poartă invocă atât divinitățile pragului, duhuri tutelare ale gospodăriei, cât și principiul ignic altădată reprezentat de zeița Vesta. Focul într-un spațiu de trecere către lumea largă (unde hazardul poate afecta animalele domestice ale familiei) anulează vulnerabilitatea și influențează pe cale magică șirul de evenimente viitoare.

Repetarea gestului purificator nu este singulară în mentalul arhaic românesc. Adeseori, se simte nevoia unei întăriri a energiilor faste, așa cum se poate observa în cadrul riturilor de întemeiere de la ridicarea unei case: se face o slujbă și pomană „pe acel loc, în ziua când se începea lucrul” (Dumbrăveni – Suceava), cu cei care vor lucra efectiv (Praja – Bacău), dar la mutare se oferă din nou o masă sfințită de preot, „ca sî cii în plin și sî cii casa sătulî mereu” (Corni – Botoșani). Această ciclicitate a sistemului de credințe susține o viziune unitară asupra lumii, reperabilă în „practicile de început și de sfârșit”⁵⁴.

O altă explicație pentru reluarea trecerii prin focul viu poate fi faptul că această practică magică era înfăptuită și în gospodărie în ajunul zilei de Sfântul Gheorghe, pentru vitele păstrate acasă. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Simion Florea Marian a consemnat aprinderea prin frecarea unei instalații de lemne fixate în tocul ușii de la grajd, ca mai apoi focul viu să fie mutat de flăcăi în ocol, în așa fel încât fumul să pătrundă în adăpostul animalelor. Ulterior „încep ei a fugări vitele și a le face ca și acestea să sară peste acest foc viu. Iar dacă focul este prea mare, atunci le fac să treacă numai prin fumul său”⁵⁵. Informațiile provin din Suceava (Creș-Opaț, Crasna și Straja) asemenea datelor înregistrate în AFMB, ceea ce demonstrează o continuitate locală a ritualului dublat, pentru securizarea magică a turmei.

Protecția, cel de-al doilea scop menționat de Jean Cuisenir, este imanentă purificării. Odată alungat morbul, statutul celui trecut prin foc devine în mod evident privilegiat. Răspunsul general la întrebarea „de ce se face foc viu” indică tocmai acest lucru: „baciul făcea foc prin frecarea lemnelor, numai la stână când urcau oile, ca să aibă noroc stâna” (Farcașa – Neamț)⁵⁶. Să fie feriți de animalele prădătoare reprezintă cea mai clară așteptare a ciobanilor ce aprindeau focul viu, motiv pentru care fragmentul citat aici explicitează ideea de noroc astfel „să nu fie [stâna] atacată de dihăni”⁵⁷. Flacăra vie menține scutul asupra turmei, după cum

⁵⁴ Vezi Monica Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideia, 1998, p. 26-27.

⁵⁵ Simion Florea Marian, *op. cit.*, p. 274-275.

⁵⁶ *Sărbători și obiceiuri*, vol. IV, p. 357.

⁵⁷ *Ibidem*.

reiese din mărturiile culese din Suceava de cercetătorii arhivei în discuție: „focul trebuie să nu să mai stângî până toamna. El îi norocul stâni” (Fundu Moldovei), „dacă se stinge, nu merge stâna bine” (Breaza). „Dacă apuci să stângî focu’ viu la stână, dau dihaniile la oi” (Vama). Puterea lui este explicată cu naivitatea implicită a analogiei magice: „se zice că pârlește lupul și nu se mai apropie de oi” (Vădurele – Neamț).

Aceste atacuri ale lupilor sau urșilor reprezintă hazardul pe care cercetătorul francez îl identifica în lupta rituală reprezentată de îngrijirea focului viu. În mentalitatea tradițională nimic nu este lăsat la întâmplare, destinul se modelează cu reverență pentru forțele majore din jur. Am văzut într-un articol anterior că pierderile din avutul familiei erau controlate prin respectarea tabuurilor, post și ofrande pentru prădători, într-un act de negociere permanent cu natura⁵⁸. Focul casnic avea, de asemenea, puterea a schimba soarta cornutelor: „nu e bine a se da foc din casă vinerea, că mânâncă lupii oile” (Peri – Mehedinți)⁵⁹. Sporul casei se împrăștie odată cu jarul înstrăinat în ziua unei divinități hebdomadare foarte iubite, așadar însăși siguranța familiei ar fi în pericol.

Cuvântul *spor* are o etimologie slavă și, potrivit Sandei Golopenția, el denumea inițial ugerul⁶⁰. Laptele oferit de acesta asigură alimentația întregii familii, atât în forma sa naturală cât și ca materie primă pentru brânză, unt, smântână, pentru tot anul. Ugerul reprezenta sursa pentru sporul casei și treptat semnificația lexemului s-a lărgit, pentru a denumi toate aspectele pe care se sprijină binele gospodăriei.

Funcțiile de integrare și întemeiere aparțin magiei începutului, focul viu fiind făcut prima oară după sosirea la stână, așa cum am văzut mai sus. El protejează trecerea într-o nouă etapă, începutul anului pastoral care se dorește a fi bogat. Din acest punct de vedere, etnologul Gheorghe Pavelescu observă că analiza este lacunară în bibliografia de specialitate: „focul viu se face la Sângiorz, la urcatul oilor la munte,

⁵⁸ Vezi Adina Hulubaș, *Biodiversitatea și credințele pastorale. Lupul ca aliat*, în AMEM, nr. XXI, 2021, p. 63-69. Focurile beltane din Perthshire erau, de asemenea, un prilej de a face înțelegeri cu fiarele: „fiecare participant își întoarce fața spre foc, rupe câte un nod din aluat și, aruncându-l peste umăr, spune: «Ți-l dau ție, apără-mi caii; ți-l dau ție, apără-mi oile și așa mai departe». După aceea îndeplinesc aceeași ceremonie pentru animalele vătămaătoare: «Ți-l dau ție, vulpe! Cruță-mi mieii; ți-l dau ție, cioară! ți-l dau ție, vultur!»”. J. G. Frazer, *op. cit.*, vol. IV, p. 311.

⁵⁹ D. A. Vasiliu, *op. cit.*, p. 109.

⁶⁰ Sanda Golopenția, *Cuvânt înainte* la Ștefania Cristescu-Golopenția, *Gospodăria în credințele și riturile magice ale femeilor din Drăguș (Făgăraș)*, București, Editura Paideia, 2002, p. 20.

când se schimbă târla sau când dă o boală între vite. Rostul lui principal, care n-a fost îndeajuns de subliniat de cei care s-au ocupat de el, este conservarea manei”⁶¹.

Credința înregistrată în localitatea Prisăcani din județul Iași, conform căreia focul viu nu se dă din stână la altă turmă, are același resort cultural precum grija pentru sporul casei simbolizat de sare, gunoi⁶² sau cărbunii din vatră. Efortul de a minimiza sau chiar elimina înstrăinările⁶³ din avutul personal ori comunitar este o preocupare constantă în gândirea magică tradițională, iar focul viu devine un păzitor al rodului în acest context: „se trec oile peste foc să nu le ieie mana și să nu se îmbolnăvească” (Ceahlău – Neamț), „trec vitele prin foc să nu aibă bube, laptele să nu-l ieie, se face pentru a nu se lua mana la vaci, bube la țâțe – vitele și oile” (Argel – Suceava).

Natura divină a focului nu poate fi risipită ori ofensată, așa cum o demonstrează și tabuurile din viața casnică, menționate mai sus. La stână, focul viu „nu trebuie să se stingă până la coborâtul oilor și nimeni nu are voie să ia din el, nici chiar pentru a-și aprinde pipa”⁶⁴. Se creează așadar opoziția sacru – profan, foc viu – foc cotidian, practici culturale – gesturi lumești. Focul care menține bogăția turmei și a casei nu are parte de același tratament precum flăcările care se mistuie în cadrul activităților zilnice, individuale.

În caz că „se stinge focul viu trebuie neapărat aprins din nou, căci altfel vrăjitorii iau prin farmece mana de la oi” se credea la Sucevița, în Bucovina. Arderea permanentă, asemenea celei din templul Vestei, se comportă asemenea sistemelor de protecție informatică denumite, deloc întâmplător, *firewalls*. Memoria culturală probabil a condus la imaginarea programelor anti-virus sub forma unei cortine de foc ce protejează bunurile prezente ori viitoare. În cazul focului de la stână, chiar spațiul care l-a găzduit poate face reversibilă distrugerea: „locul unde s-a aprins focul viu este loc bun pentru a întoarce mana oilor. Se face foc viu și anume pentru asta”⁶⁵.

⁶¹ Gheorghe Pavelescu, *Magia la români. Studii și cercetări despre magie, descântece și mană*, București, Editura Minerva, 1998, p. 225.

⁶² Dacă sarea nu se dă cu împrumut în prima zi din an și în alte momente când magia începutului determină desfășurarea evenimentelor, gunoiul nu trebuie scos din casă după apusul soarelui, pentru că se risipește averea, se pierde norocul din casă.

⁶³ Sanda Golopenția, *Cuvânt înainte*, p. 20.

⁶⁴ Gheorghe Pavelescu, *op. cit.*, p. 225.

⁶⁵ Traian Herseni, *op. cit.*, p. 129.

Aprinderea este percepută asemenea unui dar divin și acest lucru schimbă natura pământului pe care arde, vatra lor devine un altar primitiv în care forțele superioare devin vizibile și tangibile. Focul a schimbat istoria civilizației omenești așa cum nici o altă descoperire nu a mai făcut-o. Practicile care au supraviețuit până în zilele noastre, grație obiceiurilor pastorale, au conservat mirarea și fascinația în fața acestui principiu manifest în toate mitologiile lumii. Devenit „tehnică de supraviețuire” în sălbăticie, focul obținut prin frecarea a două lemne continuă să salveze și să protejeze viața pe pământ, iar dansul flăcărilor îi păstrează povestea milenară. Am avut șansa de a depăna firul ei prin mărturiile sătenilor depozitate în AFMB. Le suntem recunoscători asemenea vestalelor de altădată, rolul lor fiind nu doar de a păstra focul viu aprins, ci și de a menține percepția magică asupra anului pastoral cu o dragoste arzătoare pentru moștenirea culturală.

ILUSTRAȚII

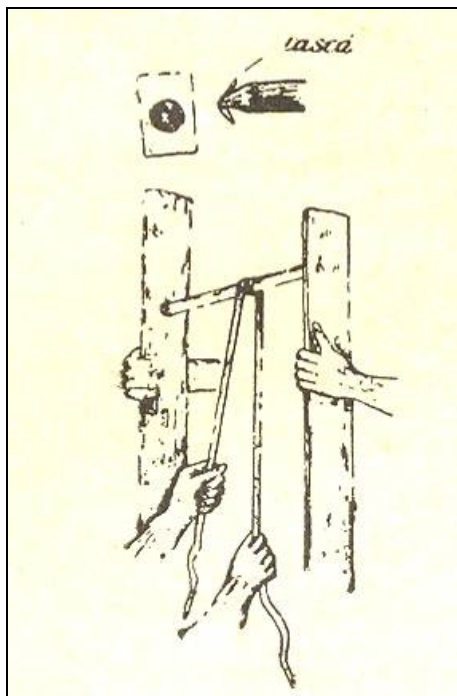

Fig. 1. Instalație de obținere a focului viu. Ilustrație din volumul D. A. Vasiliu, *Focul viu în datinele poporului român în legătură cu ale altor popoare. Studii de folclor*, București, Casa Școalelor, 1943

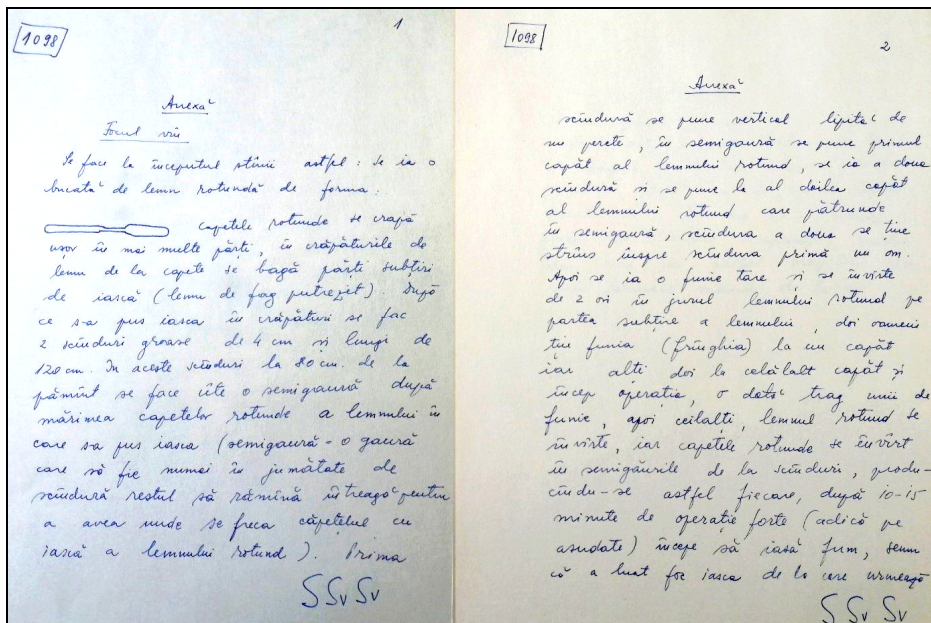

Fig. 2. Răspuns la chestionarul despre focul viu din Sucevița – Suceava (AFMB)

Fig. 3. Cioban din Brătila – Bacău (Foto: Lucia Cireș, 1973; AFMB)

Fig. 4. Cioban din Costești – Iași (Foto: Lucia Cîreș, 1981; AFMB)

Fig. 5. Stână din Șipote – Iași (Foto: Adina Hulubaș, 2021; AFMB)